כיתה י' | תנ"ך | שיעור 4 מתוך 6 | 45 דק' | בראשית כו, א-לה

ממלכתי: סיפורי האבות בספר בראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ועיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רד"ק ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

יצחק בגרר ופרשת הבארות: "כי עתה הרחיב ה' לנו"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מהלך הפרק: הרעב, הציווי שלא לרדת למצרים, ההצלחה בגרר, ריב הבארות והברית עם אבימלך (כו)
- התלמידים ינתחו את שמות הבארות "עֵשֶׂק", "שִׂטְנָה", "רְחֹבוֹת" (כו, כ-כב) כרצף ספרותי, ואת קריאת הרמב"ן בהן
- התלמידים ישוו בין יצחק לאברהם (חזרה על מעשי האב) וידונו בדמותו של יצחק כמי שממשיך, מתמיד ונמנע ממאבק

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה כוחו של מי שממשיך דרך של אחרים? האם המשכיות היא חולשה או גבורה?

יצחק חופר מחדש את בארות אביו "וַיִּקְרָא לָהֶן, שֵׁמוֹת, כַּשֵּׁמֹת, אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו" (כו, יח), ורק אחרי שלוש בארות הוא מגיע ל"רְחֹבוֹת".

🧪 פתיחה

שואלים: "מי מכם ממשיך משהו שהתחילו ההורים או הסבים: מסורת, תחביב, עסק, מנהג?" אחרי כמה דוגמאות: בפרק כו כמעט כל מה שעושה יצחק כבר עשה אברהם. השאלה היא אם זה מקטין אותו או דווקא מראה את כוחו.

📖 הסבר למורה

רעב וציווי (א-ו): כמו בימי אברהם יש רעב, אבל ה' אומר ליצחק "אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה" (ב) ומחדש לו את הברכה "עֵקֶב, אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי" (ה). יצחק הוא היחיד מן האבות שלא יצא מן הארץ.

גרר (ז-יא): סיפור "אֲחֹתִי הִוא" חוזר בפעם השלישית בספר (ראו יב, כ). כאן אבימלך מגלה את האמת בעצמו ומגן על יצחק ורבקה בצו לכל העם. בכיתה מספיק לסכם את הסיפור ולשאול מה דומה ומה שונה.

הצלחה וקנאה (יב-טז): בשנת רעב יצחק מוצא "מֵאָה שְׁעָרִים" (יב), "וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ, פְּלִשְׁתִּים" (יד). הקנאה מתבטאת בסתימת הבארות שחפר אברהם (טו), ואבימלך מבקש: "לֵךְ מֵעִמָּנוּ" (טז).

הבארות (יז-לג): יצחק חופר מחדש את בארות אביו ונותן להן אותם שמות (יח). אחר כך שלוש בארות חדשות: "עֵשֶׂק" (מריבה), "שִׂטְנָה" (איבה), ו"רְחֹבוֹת": "כִּי־עַתָּה הִרְחִיב ה' לָנוּ" (כב). יצחק לא נלחם; הוא מתרחק וחופר שוב. בבאר שבע ה' נגלה אליו, "אַל־תִּירָא, כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי" (כד), ובסוף אבימלך עצמו בא לכרות ברית: "רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה ה' עִמָּךְ" (כח). ההתמדה השקטה מנצחת. הפרק נחתם בנשות עשו החתיות, "מֹרַת רוּחַ, לְיִצְחָק, וּלְרִבְקָה" (לה), הכנה לפרק כז.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק כו, פסוקים א-ו

(א) וַיְהִי רָעָב, בָּאָרֶץ, מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם; וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים, גְּרָרָה.

(ב) וַיֵּרָא אֵלָיו ה', וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה: שְׁכֹן בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ.

(ג) גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת, וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ: כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ, אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל, וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ.

(ד) וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ, כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם, וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ, אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל; וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ, כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ.

(ה) עֵקֶב, אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי; וַיִּשְׁמֹר, מִשְׁמַרְתִּי, מִצְוֹתַי, חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי.

(ו) וַיֵּשֶׁב יִצְחָק, בִּגְרָר.

בראשית פרק כו, פסוקים יב-לג

(יב) וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא, וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים; וַיְבָרְכֵהוּ, ה׳.

(יג) וַיִּגְדַּל, הָאִישׁ; וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל, עַד כִּי־גָדַל מְאֹד.

(יד) וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר, וַעֲבֻדָּה רַבָּה; וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ, פְּלִשְׁתִּים.

(טו) וְכָל־הַבְּאֵרֹת, אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו, בִּימֵי, אַבְרָהָם אָבִיו – סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים, וַיְמַלְאוּם עָפָר.

(טז) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ, אֶל־יִצְחָק: לֵךְ, מֵעִמָּנוּ, כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ, מְאֹד.

(יז) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם, יִצְחָק; וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר, וַיֵּשֶׁב שָׁם.

(יח) וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם, אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו, וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים, אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם; וַיִּקְרָא לָהֶן, שֵׁמוֹת, כַּשֵּׁמֹת, אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו.

(יט) וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק, בַּנָּחַל; וַיִּמְצְאוּ־שָׁם – בְּאֵר, מַיִם חַיִּים.

(כ) וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר, עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר – לָנוּ הַמָּיִם; וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק, כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ.

(כא) וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת, וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ; וַיִּקְרָא שְׁמָהּ, שִׂטְנָה.

(כב) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם, וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת, וְלֹא רָבוּ, עָלֶיהָ; וַיִּקְרָא שְׁמָהּ, רְחֹבוֹת, וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה הִרְחִיב ה׳ לָנוּ, וּפָרִינוּ בָּאָרֶץ.

(כג) וַיַּעַל מִשָּׁם, בְּאֵר שָׁבַע.

(כד) וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳, בַּלַּיְלָה הַהוּא, וַיֹּאמֶר, אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ; אַל־תִּירָא, כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי, וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ, בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי.

(כה) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ, וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה׳, וַיֵּט־שָׁם, אָהֳלוֹ; וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק, בְּאֵר.

(כו) וַאֲבִימֶלֶךְ, הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר; וַאֲחֻזַת, מֵרֵעֵהוּ, וּפִיכֹל, שַׂר־צְבָאוֹ.

(כז) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק, מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי; וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי, וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם.

(כח) וַיֹּאמְרוּ, רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה ה׳ עִמָּךְ, וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ, בֵּינֵינוּ וּבֵינָךְ; וְנִכְרְתָה בְרִית, עִמָּךְ.

(כט) אִם־תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה, כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ, וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב, וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם; אַתָּה עַתָּה, בְּרוּךְ ה׳.

(ל) וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה, וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ.

(לא) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר, וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו; וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק, וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם.

(לב) וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא, וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק, וַיַּגִּדוּ לוֹ, עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ; וַיֹּאמְרוּ לוֹ, מָצָאנוּ מָיִם.

(לג) וַיִּקְרָא אֹתָהּ, שִׁבְעָה; עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע, עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

שם ה' מובא בכתיב ה'. פסוקים ז-יא (יצחק ורבקה בגרר) ולד-לה (נשות עשו) בקישור למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה" (בראשית כו, ב)

💭 **מפרשים:** רש"י: יצחק רצה לרדת כמו אביו, ונאמר לו "שֶׁאַתָּה עוֹלָה תְּמִימָה, וְאֵין חוּצָה לָאָרֶץ כְּדַאי לְךָ". רמב"ן: יצחק זכר שבעקבות הרעב הראשון ירד אברהם למצרים "וְשָׁם עָשָׂה לוֹ הַשֵּׁם כָּבוֹד גָּדוֹל", ולכן רצה ללכת בדרכו.

📜 **כתוב:** "וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק" (בראשית כו, כ)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: בפשט הסיפור "אֵין... תּוֹעֶלֶת וְלֹא כָּבוֹד גָּדוֹל לְיִצְחָק", ולכן הוא רואה בבארות רמז לעתיד: "בְּאֵר מַיִם חַיִּים" רומזת לבית המקדש; "עֵשֶׂק" לבית הראשון, "שִׂטְנָה" לבית השני, ו"רְחֹבוֹת" לבית שלישי שייבנה בלי מריבה.

📜 **כתוב:** "וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים" (בראשית כו, יב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לוֹמַר, שֶׁהָאָרֶץ קָשָׁה וְהַשָּׁנָה קָשָׁה", ובכל זאת התבואה הייתה פי מאה מן ההערכה. הברכה מודגשת דווקא בתנאים קשים.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "ממשיכים משהו של ההורים" (4 דקות)
2. קריאה: כו, א-ו, והברכה "עקב אשר שמע אברהם" (7 דקות)
3. סיפור גרר (ז-יא) בטבלת השוואה לפרקים יב וכ (5 דקות)
4. הבארות (יב-כב): קריאה ומילוי טבלת השמות והסיבות (12 דקות)
5. רמב"ן על הבארות מול הפשט; הברית עם אבימלך (כו-לא) (9 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה אמר ה' ליצחק בזמן הרעב, ומה הבטיח לו (ב-ה)?
2. מה היו שמות שלוש הבארות החדשות, ולמה נקראו כך (כ-כב)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה לדעתכם יצחק קרא לבארות הישנות בשמות שנתן להן אביו (יח)?
2. מה מוסיף פירוש הרמב"ן על הבארות לעומת הפשט? האם הוא משכנע אתכם?

הערכה (מה דעתי?)

1. יצחק בחר להתרחק במקום להילחם על הבארות. האם זו חולשה או חוכמה? מתי היינו נוהגים כמוהו?
2. "רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה ה' עִמָּךְ": מה גרם לאבימלך לשנות את יחסו ליצחק?

🏁 סיכום השיעור

יצחק הוא האב שממשיך: הוא נשאר בארץ, חוזר על דרכי אביו וחופר מחדש את בארותיו. אבל ההמשכיות שלו אינה חולשה: בהתמדה שקטה, בלי מלחמה, הוא עובר מ"עֵשֶׂק" ו"שִׂטְנָה" אל "רְחֹבוֹת", עד שגם יריביו מכירים ש"הָיָה ה' עִמָּךְ".

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "באר אחת שהייתי "חופר מחדש" מהמסורת של המשפחה שלי היא ___, כי ___."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: סיפורים חוזרים בספר בראשית (אחתי היא, הבארות, הברית עם אבימלך) ומה ההבדלים מלמדים על יצחק.
- רצף השמות עשק-שטנה-רחובות כעלילה זעירה של יישוב סכסוך.
- הקשר גאוגרפי-היסטורי: גרר, הנגב ובאר שבע; חשיבות בארות המים בכלכלת רועים (ברמה עובדתית).
- דיון פתוח: התמודדות עם קנאה ותחרות, ויתור מול עמידה על זכויות, המשכיות מול חדשנות.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (כו, ב): "עוֹלָה תְּמִימָה", קדושת יצחק אחרי העקדה וקשרו לארץ ישראל.
- רמב"ן (כו, כ): הבארות כרמז לשלושת בתי המקדש ("מעשה אבות סימן לבנים").
- רש"י (כו, ה) על "מִשְׁמַרְתִּי, מִצְוֹתַי, חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי", והמסורת שהאבות קיימו את התורה; אבן עזרא מפרש אחרת (להשוואה).

- מידות: ברכה בעמל ("מֵאָה שְׁעָרִים" בשנת רעב), רדיפת שלום והליכה בדרכי האבות.

💡 הערות למורה

את סיפור "אֲחֹתִי הִוא" (ז-יא) מספיק לסכם בכיתה ולהשוות לפרקים יב וכ בטבלה, בלי להאריך בפרטים. בכיתות חזקות אפשר לבקש מהתלמידים למצוא עוד מקומות שבהם יצחק חוזר על מעשי אברהם (מזבח, ברית עם אבימלך, באר שבע). למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

הציווי והברכה, טבלת השוואה לסיפורי "אחתי היא", טבלת הבארות, הרמב"ן על הבארות, שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית כו (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית כו (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כו, א (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כו, כ (ספריא)
- אבן עזרא על בראשית כו, ה (ספריא)

מחוון: יצחק בגרר ופרשת הבארות: "כי עתה הרחיב ה׳ לנו"

1. אסר: "אַל־תֵּרֵד מִצְרַיְמָה" (ב). הבטיח: "וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ", את הארצות לזרעו, וקיום השבועה לאברהם (ג-ה), "עֵקֶב, אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי".
2. דמיון: אותו מקום (גרר), אותו מלך, אותה אמירה "אֲחֹתִי הִוא" מפחד. הבדל: אצל אברהם (כ) האישה נלקחה וה׳ הזהיר את אבימלך בחלום; אצל יצחק רבקה לא נלקחה, ואבימלך גילה בעצמו והגן עליהם.
3. עשק: רועי גרר רבו "לָנוּ הַמָּיִם", "כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ" (מריבה). שטנה: רבו גם עליה (איבה, שנאה). רחובות: לא רבו, "כִּי־עַתָּה הִרְחִיב ה׳ לָנוּ" (מרחב ושלום).
4. רמב"ן: בפשט אין תועלת או כבוד מיוחד ליצחק, ולכן הסיפור רומז לעתיד: באר מים חיים = בית המקדש; עשק = הבית הראשון (מלחמות), שטנה = הבית השני, רחובות = הבית השלישי בלי מריבה.
5. "רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה ה׳ עִמָּךְ" ומבקש ברית. יצחק נמנע ממלחמה והתמיד, והיריב עצמו בא לבקש שלום.
6. תשובה טובה: טענה: חוזר על מעשי אביו (יח, ב: נשאר כפי שנצטווה, ברית כאברהם); טענה נגדית: התמדה, חפירה מחדש, הליכה לרחובות בלי מלחמה, הכרת אבימלך (כב, כח); פרשן (רש"י "עולה תמימה" או רמב"ן על הבארות); הכרעה מנומקת. ניקוד מוצע: טענה 4, טענה נגדית 6, פרשן 4, הכרעה 6.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן ואבן עזרא מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי האבות בספר בראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ועיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רד"ק ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.